

10. Sociální ekonomika

Marie Dohnalová

Sociální ekonomika je část národního hospodářství, kterou tvoří sdružení, družstva a nové formy sociálních podniků propojující ekonomické činnosti se sociálními nebo environmentálními cíli v daném místě. Zahraniční definice uvádí ekonomické a sociální charakteristiky sociálního podniku jako subjektu sociální ekonomiky. V České republice dosud není přijat koncept sociální ekonomiky, existují však některé skutečnosti, které vytvářejí pro zakládání sociálních podniků vhodné podmínky.

Témata

Sociální ekonomika: zahraniční definice; sdružení, družstva a sociální podniky

EMES, CIRIEC: mezinárodní sdružení na podporu a výzkum sociální ekonomiky

Sociální podnik: charakteristiky a národní specifika

Sociální ekonomika v České republice: OOS a družstva jako sociální podniky, zaměstnatelnost znevýhodněných skupin

10.1 Úvod

Sociální ekonomika se zpravidla vymezuje jako alternativa vůči veřejnému sektoru a trhu. Dnes jsou sociální ekonomice připisovány i další funkce včetně řešení problémů sociálního státu nebo zmírňování důsledků současné ekonomické krize. Sociální ekonomika má významnou úlohu v místních podmínkách, neboť bezprostředně reaguje na konkrétní problémy a na potřeby občanů a vychází z dobrovolné kolektivní iniciativy. Sociální ekonomika a organizovaná občanská společnost představují z velké části totožnou oblast společnosti. V českých podmínkách je pro přijetí koncepce sociální ekonomiky dostatek předpokladů. Aby se organizace občanské společnosti mohla stát sociálním podnikem, musí se více profesionalizovat a naučit se kombinovat sociální poslání se schopností ekonomicky se řídit a rozhodovat. Tato schopnost posiluje samofinancování OOS.

10.2 Koncept sociální ekonomiky

Koncept „sociální ekonomiky“ byl v Evropě tradičně spojen se sdruženími (asociacemi) a s družstvy. Přístup zdůrazňuje spoluúčast, demokratické řízení a soustředění se na zájmy a potřeby místního společenství (Avers a Laville, 2004). Sociální ekonomika se odlišuje od

organizované občanské společnosti tím, že zahrnuje družstva i nově vznikající typy sociálních podniků. Proto někteří autoři doporučují užívat spíše termín sociální ekonomika než organizovaná občanská společnost nebo občanský sektor, a to pro jeho větší komplexnost (Borzaga a Tortia, 2007).

Je důležité vymezit a teoreticky zdůvodnit koncepci sociální ekonomiky. Jacques Defourny, ředitel Centra sociální ekonomiky na univerzitě v Liège a prezident evropské zastřešující sítě EMES (viz níže) klade otázku, zda bychom měli hovořit o ekonomických aktivitách organizací občanské společnosti, o podnicích v sociální ekonomice nebo o novém sociálním podnikání (Borzaga a Defourny, 2001).

Význam pro šíření koncepce sociální ekonomiky mají evropské iniciativy, zejména publikace srovnávací analýzy *Sociální ekonomika v Evropské unii*, kterou zpracovalo Centrum výzkumu a informací o veřejné, sociální a družstevní ekonomice CIRIEC (viz níže) a která zachycuje situaci ve 25 členských zemích EU v roce 2005. Důležité evropské dokumenty a zprávy Evropské komise jsou zveřejňovány na webových stránkách www.socialeconomy.eu.org.

V Evropě je „kolébkou“ sociální ekonomiky Francie. Má zde dlouhou tradici a mnoho Francouzů je dnes v sociální ekonomice aktivně zapojeno.¹ Ve Francii může mít sociální podnik jako subjekt sociální ekonomiky několik právních forem. Důležitější než právní forma jsou však cíle podniku. Proto se francouzský přístup ztotožňuje s definicí Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD). „Sociální podnik vychází ze soukromých aktivit obecného zájmu organizovaných na základě podnikatelského konceptu, které nemají za hlavní důvod existence maximalizaci zisku, ale uspokojení ekonomických a sociálních cílů, stejně jako schopnost vytvářet inovativní řešení problému exkluze a nezaměstnanosti prostřednictvím produkce výrobků nebo služeb” (OECD, 1998). Přesto zákon z roku 2001 o družstevní společnosti kolektivního zájmu (SCIC) hledá způsob, jak legislativně podchytit specifika sociálních podniků. Hlavními oblastmi sociální ekonomiky je výroba sociálně či místně prospěšných produktů nebo poskytování služeb a podporované zaměstnávání (Alaitru, 2005).

Ve Francii se užívá i termín *solidární ekonomika*. Podle sociologa Jean-Luise Lavilla (Laville et al., 2007) zahrnuje solidární ekonomika aktivity, do kterých se zapojují klienti a které kombinují tržní i netržní (státní dotace a dary) a nepeněžní (práce dobrovolníků) zdroje. Solidární ekonomika má dvojí funkci: nabízet produkty a služby a vytvářet sociální vazby a solidaritu mezi členy sociálních skupin i solidaritu mezi skupinami a společností.

Sociální ekonomika má dlouhou tradici také ve Španělsku, Portugalsku, Itálii, Švédsku, ve Velké Británii a v dalších zemích.

Myšlenky sociální ekonomiky byly svým způsobem v osmdesátých letech minulého století realizovány ve Spojených státech amerických. Americký sociální podnikatel Bill Drayton založil v roce 1981 společnost *Ashoka: Inovátoři pro veřejnost*. Díky podpoře *Ashoky*² mohli noví sociální podnikatelé často z nejhudších částí světa zahájit ekonomické aktivity.

Do současnosti *Ashoka* pomohla kolem 2000 sociálním podnikatelům v Asii, Africe, obou Amerikách a ve střední i východní Evropě najít a rozvinout nové přístupy pomáhající zmírnit nebo vyřešit dlouhodobé problémy v péči o zdraví, ochraně dětí, ve službách pro zdravotně znevýhodněné a v mnoha dalších oblastech (Kearns, 2000).

10.3 Podpora sociální ekonomiky v Evropské unii

V rámci Evropské unie byla v roce 2000 založena reprezentativní instituce pro sociální ekonomiku, *Evropská stálá konference družstev, vzájemných společností, sdružení a nadací* (CEP-CMAF),³ která v lednu 2008 změnila název na *Social Economy Europe*. CEP-CMAF publikovala v roce 2002 *Chartu sociální ekonomiky*. Charta přiznává sociálním podnikům jako subjektům sociální ekonomiky specifika plynoucí z národních tradic každého členského státu a různorodost právních forem, ale současně uvádí některé charakteristiky, které jsou všem těmto podnikům společné:

nadřazenost jedince a sociálního cíle nad kapitálem;

dobrovolné a otevřené členství;

demokratické řízení členy – maximální zapojení členů / pracovníků do rozhodování;

spojení zájmů členů / uživatelů a veřejné prospěšnosti;

přijetí principů solidarity a zodpovědnosti;

nezávislost ve vztahu k veřejné správě a autonomie řízení;

podstatná část zisků z aktivit je určena na rozvoj podniku, ve prospěch rozvoje služeb členům a ve prospěch veřejného zájmu (Déclaration finale, 2002).

V roce 2007 vydala EU Memorandum k sociální ekonomice, v němž vyjmenovává „pilíře“ sociální ekonomiky: *družstva, vzájemné společnosti, asociace a nadace* (Memorandum, 2008). Sociální podniky i ekonomické aktivity organizací občanské společnosti jsou podporovány Evropskou unií v její politice zaměstnanosti. *Zpráva o sociální ekonomice* Výboru pro zaměstnanost a sociální věci Evropského parlamentu z roku 2009 zdůrazňuje, že vedle snižování nezaměstnanosti spočívá důležitost sociální ekonomiky také v plnění cílů sociální soudržnosti a aktivního občanství. *Zpráva* uvádí charakteristické rysy sociálních podniků, a

kromě jiného konstatuje, že koncepce sociální ekonomiky je v různých zemích označována jako „solidární ekonomika“, „třetí sektor“, „platforma“ nebo „třetí systém“ a že činnosti v sociální ekonomice směřují k aktivizaci sociálních sítí, které jsou potřebné ve světě, kde se šíří izolace a vyloučení (*Zpráva o sociální ekonomice*, 2009). Srovnávací studie 25 zemí EU *Sociální ekonomika v Evropské unii* ukazuje, že v sociální ekonomice nachází uplatnění velké množství lidí (Chaves a Monzón, 2006).

10.4 Definování sociální ekonomiky v zahraničí

V současnosti se při definování sociální ekonomiky uplatňují zejména dva přístupy (Noya a Clarence, 2007, s. 10.).

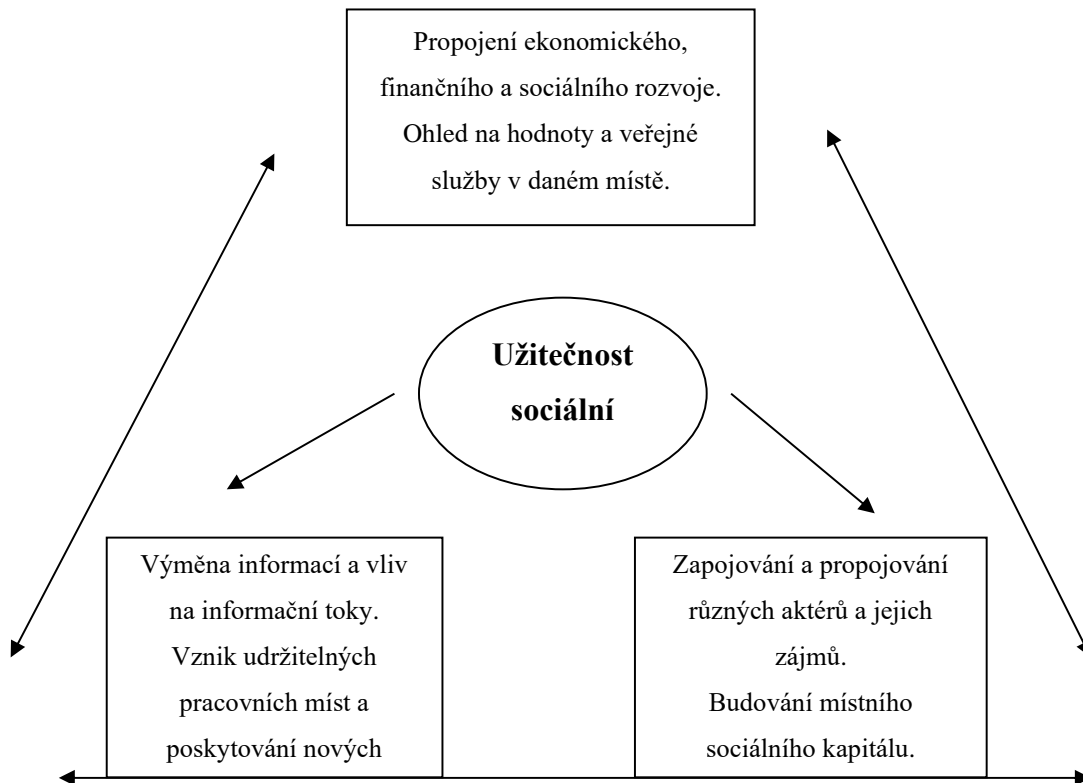
Právně/institucionální přístup identifikuje právní formy subjektů sociální ekonomiky. Tento přístup je zřejmý v dokumentech Evropské komise, kde jsou často uváděny základní čtyři „pilíře“ sociální ekonomiky: *družstva, vzájemné společnosti, asociace a nadace*. K nim se přidávají nové formy sociálních podniků podle národní legislativy. V řadě zemí existují sociální podniky, které zaměstnávají osoby ze znevýhodněných skupin, a tím přispívají k jejich ekonomické nezávislosti na státu a k sociálnímu začleňování. Tyto sociální podniky mají různou právní formu, ale obecně je lze označit jako sociální podniky typu WISE (*Work Integration Social Enterprise*).

Normativní přístup se zaměřuje na určení charakteristických rysů subjektů sociální ekonomiky. Je pro něj typické propojení ekonomické činnosti se sociálními nebo environmentálními cíli a používání postupů či metod práce, které mají sociální přínos. Sociální ekonomika vzniká a rozvíjí se na konceptu trojí zodpovědnosti a prospěchu (tzv. *triple bottom line*): ekonomického, sociálního a environmentálního (srov. Elkington, 1998).

Snahu propojit oba přístupy projevila například pracovní skupina švédské vlády, která zveřejnila v roce 2008 definici: „koncept sociální ekonomiky vychází z organizovaných aktivit, které jsou založeny na demokratických hodnotách a uskutečňovány nezávisle na veřejném sektoru a jejichž hlavním cílem je poskytování zboží nebo služeb místní komunitě. Tyto sociální a ekonomické aktivity vykonávají zejména dobrovolná sdružení, družstva, nadace a podobné subjekty. V sociální ekonomice není hlavním motivem dosahování zisku, ale zvyšování veřejného prospěchu. ... Patří sem tedy organizace zdravotně postižených osob, kulturní sdružení, církevní organizace a další subjekty“ (Definition, 2008).

Podstatný je význam sociálních podniků pro místní rozvoj. V této souvislosti se v zahraniční literatuře zdůrazňuje užitečnost sociální ekonomiky (Grefte, 2007). Projevy užitečnosti v místních podmínkách jsou znázorněny ve schématu 10.1.

Schéma 10.1 Užitečnost sociální ekonomiky

Zdroj: Grefte (2007)

10.5 Mezinárodní síť pro výzkum a informace o sociální ekonomice

10.5.1 Evropská výzkumná společnost EMES

EMES je zkratka pro francouzský název rozsáhlého výzkumu na téma *Vznikání sociálních podniků v Evropě* (Emergence des entreprises sociales en Europe), který probíhal v letech 1996–1999. Název výzkumu byl používán i v dalších projektech o sociálních podnicích a sociální ekonomice a později se stal označením mezinárodní sítě. Evropská společnost EMES byla založena v roce 2002 v Bruselu. Cílem je předávání teoretických a empirických znalostí o

třetím sektoru a o sociálních podnicích. EMES podporuje spolupráci mezi existujícími univerzitními výzkumnými centry a snaží se vybudovat evropskou databázi teoretických a empirických znalostí o sociální ekonomice. Společnost definovala sociální podniky jako subjekty sociální ekonomiky a podporuje vzdělávání v oblasti sociální ekonomiky na evropských univerzitách (viz www.emes.net).

Zakládající prezident sítě EMES Jacques Defourny doporučuje při vymezení sociální ekonomiky zohlednit pohled více disciplín (ekonomie, sociologie, politologie, managementu), odlišné národní tradice a postoj Evropské unie. V posledních letech EMES rozpracovává definici základních kritérií pro identifikaci subjektů sociální ekonomiky (sociálních podniků) v každé členské zemi Evropské unie. Společnost se snaží kombinovat právně-institucionální a normativní přístup.

Definici sociálních podniků, kterou vypracovala EMES, přebírají další instituce (Social Economy Europe, CIRIEC) i autoři (Borzaga, Pestoff, Roelants). Definice rozlišuje charakteristiky, které jsou *ekonomické a sociální* povahy.

K *ekonomickým charakteristikám* patří:

1) trvalé aktivity zaměřené na výrobu zboží a/nebo prodej služeb. Hlavním cílem sociálních podniků není, na rozdíl od tradičních organizací občanské společnosti, angažovanost v dobročinných aktivitách nebo v přerozdělování finančních toků (jako u nadací). Vyrábějí výrobky nebo poskytují služby lidem. Ekonomická činnost je jeden z hlavních důvodů jejich existence.

2) Vysoký stupeň autonomie. Sociální podniky jsou zakládány skupinami lidí a jsou jimi řízeny na základě plánů, které sami vypracovávají. Mohou i záviset na veřejných dotacích, ale nejsou přímo ani nepřímo řízeny veřejnými institucemi nebo jinými organizacemi (svazy, soukromými firmami atd.). Mají právo „rozhodujícího hlasu“, právo aktivitu rozšiřovat či ukončit.

3) Přijetí ekonomických rizik. Osoby, které zakládají sociální podniky, jsou si vědomy rizik spojených s ekonomickou činností. Na rozdíl od většiny veřejných institucí závisí udržitelnost a finanční životaschopnost sociálního podniku na úsilí zaměstnanců i dobrovolných členů zajistit potřebné zdroje.

4) Alespoň minimální podíl placené práce. Podobně jako tradiční organizace občanské společnosti mohou sociální podniky kombinovat peněžní a nepeněžní zdroje, placenou a dobrovolnou práci. Nicméně aktivity sociálních podniků vyžadují alespoň minimální podíl placené práce.

5) Omezené přerozdělování zisku. Mezi sociální podniky patří také ty, které se neřídí podmínkou absolutního zákazu přerozdělování zisku. Tedy organizace, které, jako například družstva v některých zemích, mohou přerozdělovat v omezené míře zisk mezi své podílníky.

Sociální podniky dále mají následující charakteristiky *sociální povahy*:

1) Základním smyslem sociálního podniku je provozovat aktivity prospívající společnosti či specifické skupině lidí. Na stejné úrovni je hlavní charakteristikou ekonomiky sociálního podnikání zájem podporovat smysl pro sociální zodpovědnost na místní úrovni.

2) Sociální podniky vznikají z iniciativy skupin občanů, kteří sdílí jasně určenou potřebu nebo záměr. Tento kolektivní rozměr musí být zachován, i když podnik řídí volení jednotlivci nebo skupina vedoucích.

3) Rozhodování není založeno na vlastnictví kapitálu (spíše je demokratické). V rámci rozhodovacího procesu by měl být respektován princip „jeden člen, jeden hlas“ nebo alespoň by síla hlasovacího práva neměla být závislá na výši vloženého kapitálu.

4) Princip sociálního podnikání vychází ze zapojení všech zúčastněných aktérů vykonávané aktivity. Důležitou charakteristikou sociálních podniků je spolupráce s klienty či zákazníky, zapojení zainteresovaných partnerů do rozhodovacího procesu a participativní management. V celé řadě případů je jedním z cílů sociálních podniků rozšiřování demokratických principů na místní úrovni prostřednictvím ekonomických aktivit (Defourny, 2001; Šloufová, 2009).

10.5.2 Sociální ekonomika v Evropské unii – srovnávací analýza CIRIEC

Jiným mezinárodním sdružením, které se věnuje výzkumu a propagaci sociální ekonomiky, je organizace CIRIEC, která vznikla v roce 1947 pod názvem Mezinárodní centrum pro výzkum a informace o kolektivní ekonomice v Ženevě a dnes sídlí v belgickém Liège. Jejím cílem je vědecký výzkum a šíření myšlenek využívaných ve veřejných službách a v sociální ekonomice (www.ulg.ac.be/ciriec).

Organizace CIRIEC vypracovala pro Evropský ekonomický a sociální výbor důležitou srovnávací studii *Sociální ekonomika v Evropské unii*, která zmapovala situaci v roce 2005 v tehdy 25 členských státech EU včetně České republiky. Její autoři Rafael Chaves Ávila a José Luis Monzón Campos (2006) dělí sociální ekonomiku na dvě části:

1. Tržní nebo podnikové odvětví/subsektor sociální ekonomiky

Tržní odvětví sociální ekonomiky tvoří zejména *družstva, vzájemné společnosti, sociální podniky* a jiné podobné společnosti, jako například španělské společnosti práce (*sociedades laborales*), a dále neziskové instituce, které poskytují služby uvedeným subjektům.

2. Netržní odvětví/subsektor sociální ekonomiky

Většinu tohoto odvětví tvoří *sdrúžení (asociace) a nadace* a k nim se řadí subjekty s jinými právními formami. Odvětví zahrnuje všechny subjekty sociální ekonomiky, které kritéria vnitrostátního účetnictví považují za netržní výrobce, tzn. které dodávají většinu svého produktu bezplatně nebo za ekonomicky nevýznamné ceny („služba lidem“). Patří sem tedy organizace občanské společnosti, které jsou založeny na principu reinvestování zisku.

Ve zprávě CIRIEC je definována sociální ekonomika jako skupina soukromých, formálně organizovaných sociálních podniků a organizací, které autonomně rozhodují, mají svobodné členství a jsou založeny proto, aby uspokojily potřeby svých členů prostřednictvím trhu výrobou zboží a poskytováním služeb nebo pojištění. V sociálních podnicích není rozhodování a přerozdělování zisků a přebytků mezi členy bezprostředně vázáno na kapitál nebo na příspěvky jednotlivých členů. Každý člen má jeden hlas. Uvádí se, že sociální ekonomika také zahrnuje soukromé, formálně organizované subjekty, které autonomně rozhodují a mají svobodné členství a které poskytují netržní služby pro domácnosti.

Podle zprávy CIRIEC se sociální ekonomika nachází mezi veřejným sektorem a kapitalistickým sektorem. Zásadní je plnění ekonomického, sociálního, komunitního či etického účelu; fungování na základě modelu komerčního podniku; právní forma vyhovující sociálním účelům a nikoli osobnímu zisku (Chaves a Monzón, 2006, s. 15).

Vzhledem k rozmanitosti právních forem v jednotlivých zemích se autoři závěrečné zprávy CIRIES odklánějí od jednotné definice a vymezují sociální ekonomiku na základě společných charakteristických rysů sociálních podniků a organizací.

10.6 Sociální ekonomika v České republice

10.6.1 Prosazování sociální ekonomiky

Výzkumné studie potvrzují, že v České republice sociální podniky existují, sociální ekonomika ani sociální podniky však dosud nejsou formálně definované, chybí legislativní ukotvení, nevznikl dosud orgán na vládní ani jiné úrovni, jehož předmětem by byla sociální ekonomika (částečně se zabýval sociální ekonomikou Výbor pro regiony Rady vlády pro nestátní neziskové organizace), a je všeobecně nízké povědomí o obsahu tohoto pojmu (Dohnalová a Potůček, 2009).

Česká republika, i když je uvedena ve srovnávací analýze CIRIEC ve skupině států, které sociální ekonomiku neuznávají, byla první zemí střední a východní Evropy, kde se v roce 2002 konala světová konference o sociální ekonomice. Na konferenci byla přijata tzv. Pražská deklarace, ve které se mimo jiné uvádí: přestože neexistuje žádná přesná právní definice sociální ekonomiky, je možné se shodnout na třech konstatováních:

- a) sociální ekonomika není založena na kapitálu, ale na participativní demokracii;
- b) cílem sociální ekonomiky není zisk, ale vzájemná solidarita;
- c) sociální ekonomika může významnou měrou přispívat k začleňování znevýhodněných osob do společnosti. Účastníci z 33 zemí podpořili přijetí deklarace svými vládami (Družstevní asociace, 2009).

V posledním desetiletí se v České republice šíří informace a zahraniční zkušenosti se sociální ekonomikou. Díky finanční podpoře z programů evropských strukturálních fondů byly pilotně ověřeny dva typy sociálního podniku: sociální družstva jako vhodná forma podnikání za účelem místního rozvoje obcí a mikroregionů a sociální firmy zaměstnávající výrazně znevýhodněné cílové skupiny. Řešitelé minulých i současných projektů mají možnost poznat sociální podniky v zahraničí. Založili spolu s experty pracovní skupinu, která má zájem definovat sociální ekonomiku, sociální podnikání a sociální podnik v současné české společnosti. V akademickém prostředí jsou řešeny první vědeckovýzkumné projekty a postupně vznikají vysokoškolské předměty s názvem Sociální ekonomika.

Příklady sociálních podniků v České republice

Jůnův statek

Založen v roce 1999 v Sedleci, součást občanského sdružení Fokus Praha. Statek, který se označuje jako sociální firma, vyvíjí prostřednictvím provozování penzionu, internetové kavárny, prádelny, obchodu a restaurace podnikatelskou činnost a zároveň zaměstnává osoby se znevýhodněním na trhu práce. Za hlavní cíl si klade nabízet všem svým zaměstnancům rovné příležitosti v pracovním uplatnění v přirozených pracovních podmínkách. Na rozdíl od chráněných dílen a tréninkových pracovišť se v sociální firmě nejedná o rehabilitaci nebo přípravu na budoucí zaměstnání, ale přímo o zaměstnávání. Podpora od týmových kolegů se zde poskytuje v nižší míře.

(<http://junuvstatek.cz>)

Kavárna Vesmírna

Občanské sdružení Máme otevřeno?, o.s. provozuje v centru Prahy od roku 2002 nekuřáckou tréninkovou kavárnu Vesmírnu s pracovníčt-tréninkovým programem pro osoby s mentálním postižením, které zde pracují jako barmani a číšníci. Cílem je umožnit lidem s mentálním postižením získat během dvou let co nejširší pracovní zkušenosti a připravit je po pracovní i sociální stránce pro jejich další uplatnění na trhu práce.

(<http://www.vesmirna.cz>)

Znovoz, sociální družstvo

Cílem sociálního družstva založeného v roce 2006 je zaměstnávat zdravotně znevýhodněné, bez ohledu na věk i povahu znevýhodnění. Pokud družstvo zaměstnává pracovníky bez zdravotního znevýhodnění, vždy se jedná o tzv. těžce zaměstnavatelné – pracovníky v předdůchodovém věku, matky po mateřské dovolené apod. Druhým záměrem družstva je ve spolupráci s občanským sdružením Vozíčkáři Znojemska poskytování všestranné pomoci zdravotně znevýhodněným – bez rozdílu věku, znevýhodnění i bydliště.

(<http://www.znovoz.eu>)

Agentura ProVás, s.r.o.

Vytváří různé pracovní a podnikatelské příležitosti pro spoluobčany se zdravotním znevýhodněním. Zřídila v centru Prahy v roce 2002 prodejnu zdravotnických potřeb a poradnu v oblasti zdravotních a kompenzačních pomůcek, od roku 2008 provozuje Kafírnu ProVás v zámečku v Roztokách u Prahy, v roce 2009 otevřela Keplerovo muzeum (www.KeplerovoMuzeum.cz) a nabízí další pracovní příležitosti osobám se zdravotním omezením. Vojtěch Sedláček, zakladatel Agentury ProVás, s.r.o. a Obslužné spol. s r.o., byl vyhlášen vítězem celostátní soutěže o sociálního podnikatele roku 2006. (www.plakatovani.cz)

10.6.2 Sociální ekonomika a organizovaná občanská společnost

Podobně jako v západních zemích s rozvinutou sociální ekonomikou platí i o českém případě, že sociální ekonomika a organizovaná občanská společnost se do značné míry překrývají, ale nejsou zcela totožné. Vzhledem k novosti tématu v českých podmínkách je při úvahách o vzájemném vztahu těchto dvou oblastí vhodné vyjít jednak ze stávajících právních forem organizací občanské společnosti a jednak z charakteristik družstev a z možnosti dané Obchodním zákoníkem založit obchodní společnost za jiným účelem, než je podnikání. U těchto subjektů pak je třeba aplikovat charakteristiky sociálních podniků ze zahraničních studií.

Při rozhodování o právní formě zakladatelé zvažují, zda má být sociálním podnikem organizace občanské společnosti nebo družstvo či obchodní společnost. Mezi přednosti OOS patří operativní možnosti zavádění inovací, zvýhodnění při placení daní, větší možnosti při žádání státu o dotace, obracení se na další možné dárce, prostor pro zapojování dobrovolníků a místních občanů (Holland a Ritvo, 2008).

Subjektem sociální ekonomiky – sociálním podnikem mohou být v ČR všechny právní formy OOS, tj. *občanská sdružení, evidované právnické osoby církve, obecně prospěšné společnosti, nadace a nadační fondy*, pokud zaměstnávají znevýhodněné osoby a/nebo vykonávají jako doplňkovou také ekonomickou činnost. Jejich hlavní činností nemůže být podnikání jako soustavná činnost prováděná samostatně podnikatelem vlastním jménem a na vlastní odpovědnost za účelem dosažení zisku (Obchodní zákoník, zákon č. 513/1991 Sb.), protože to by bylo v rozporu s podstatou OOS, nicméně ekonomická činnost může být doplňkovou. Sociální podnik nemusí jen zaměstnávat znevýhodněné osoby, ale může také vyrábět produkty či poskytovat služby určené lidem (sociální účel). Pro nadace a nadační fondy vzhledem k omezením jejich ekonomických aktivit daným zákonem č. 227/1997 Sb. se otevírá prostor být především podporující institucí.

Pokud se do organizované občanské společnosti v ČR zahrnují pouze právě uvedené formy OOS, stojí mimo ni *družstvo*, které ve světě představuje významnou část sociální ekonomiky. U nás jsou družstva zakládána podle obchodního zákoníku a je na ně pohlíženo jako na podnikatelský subjekt, i když vycházejí z hodnot svépomoci, rovnosti, spravedlnosti a solidarity. Do sociální ekonomiky můžeme zahrnout zejména výrobní družstva zaměstnávající znevýhodněné osoby. V některých zemích uzákoněné tzv. sociální družstvo u nás není právně definováno.

Protože sociální podnik stojí mimo veřejný sektor podobně jako družstva, mohou v rámci sociální ekonomiky působit i *obchodní společnosti* (společnost s ručením omezeným, akciová společnost) za podmínky, že jsou založené za jiným účelem, než je podnikání.

10.6.3 Sociální podniky a zaměstnávání znevýhodněných osob

Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, napomáhá vytvářet vhodné prostředí pro sociální ekonomiku a sociální podniky, které zaměstnávají osoby se zdravotním postižením. Požadováním pracovišť a pracovních míst určených osobám se zdravotním postižením zákon připravuje první podmínky pro vznik českých sociálních družstev nebo sociálních podniků. Zaměstnavatel má nárok obdržet na vytvořená chráněná pracovní místa a chráněné pracovní dílny podporu od místního úřadu práce.

Chráněná pracovní dílna má význam zejména pracovně rehabilitační. *Sociální podnik* také rozvíjí osobnost zaměstnanců prostřednictvím práce, ale od chráněné dílny se odlišuje realizováním podnikatelské činnosti. Pro vznik a existenci sociálního podniku jsou důležité lidské zdroje, finanční prostředky, znalost podnikatelského plánování a řízení a také příznivé společenské prostředí (www.socialnifirmy.cz).

Znevýhodněné skupiny, kterým sociální podniky pomáhají při sociálním začleňování, jsou také uvedeny v Zákoně o zaměstnanosti. Jsou to uchazeči o zaměstnání, kteří potřebují zvýšenou péči pro svůj zdravotní stav, věk, péči o dítě nebo z jiných vážných důvodů.

Charakteristika chráněné dílny a chráněného pracovního místa podle Zákonu o zaměstnanosti

Chráněné pracovní místo je pracovní místo vytvořené zaměstnavatelem pro osobu se zdravotním postižením na základě písemné dohody s úřadem práce. Chráněné pracovní místo musí být provozováno po dobu nejméně 2 let ode dne sjednaného v dohodě. Na vytvoření chráněného pracovního místa poskytuje úřad práce zaměstnavateli příspěvek (§ 75).

Chráněné pracovní dílny jsou pracoviště zaměstnavatele a vznikají na základě dohody s úřadem práce. Jsou přizpůsobené pro zaměstnávání osob se zdravotním postižením, kde je v průměrném ročním přepočteném počtu zaměstnáno nejméně 60 % těchto zaměstnanců. Chráněná pracovní dílna musí být provozována po dobu nejméně 2 let ode dne sjednaného v dohodě. Na vytvoření chráněné pracovní dílny poskytuje úřad práce zaměstnavateli příspěvek (§ 76).

Zaměstnavateli zaměstnávajícímu více než 50 % osob se zdravotním postižením z celkového počtu svých zaměstnanců se poskytuje příspěvek *na podporu zaměstnávání osob se zdravotním postižením*. Příslušným úřadem práce pro poskytování příspěvku je úřad práce, v jehož obvodu má sídlo zaměstnavatel, který je právnickou osobou, nebo v jehož obvodu má bydliště zaměstnavatel, který je fyzickou osobou (§ 78, Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti).

Znevýhodněné skupiny, které podle Zákonu o zaměstnanosti potřebují zvýšenou péči při zprostředkování zaměstnání

- a) fyzické osoby se zdravotním postižením;
- b) fyzické osoby do 20 let věku;
- c) těhotné ženy, kojící ženy a matky do devátého měsíce po porodu;
- d) fyzické osoby pečující o dítě do 15 let věku;
- e) fyzické osoby starší 50 let věku;

f) fyzické osoby, které jsou vedeny v evidenci uchazečů o zaměstnání nepřetržitě déle než 5 měsíců;

g) fyzické osoby, které potřebují zvláštní pomoc; těmito osobami se rozumí zejména fyzické osoby, které se přechodně ocitly v mimořádně obtížných poměrech nebo které v nich žijí, fyzické osoby společensky nepřizpůsobené, fyzické osoby po ukončení výkonu trestu odnětí svobody nebo po propuštění z výkonu ochranného opatření zabezpečovací detence a fyzické osoby ze socio-kulturně znevýhodněného prostředí (§ 33 Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti).

V sociální ekonomice nacházejí pracovní uplatnění nejen osoby zdravotně postižené a ty, které uvádí Zákon o zaměstnanosti. Výčet znevýhodněných sociálních skupin je v zahraničí širší a není vždy spojen pouze s vytvářením pracovních míst. Sociální podniky poskytují pomoc při hledání práce lidem, u kterých hrozí nebezpečí trvalého vyloučení z pracovního trhu, nebo zajišťují služby pro znevýhodněné občany. Tím sociální podniky mohou přebírat některé ekonomické role veřejných institucí (Roelants, 2002).

Se znalostí zahraniční praxe byly formulovány v roce 2009 Ministerstvem práce a sociálních věcí ČR podmínky pro finanční podporu projektů v rámci Integrovaného operačního programu a Operačního programu Lidské zdroje a zaměstnanost (investiční a neinvestiční podpora sociální ekonomiky). Je požadováno, aby sociální podniky vykonávaly nové podnikatelské aktivity, jejichž cílem je zaměstnání osob ze znevýhodněných cílových skupin (box 10.5), za předpokladu, že v rámci projektu bude zaměstnáno alespoň 30 % osob (zaměstnanců) z těchto cílových skupin, nebo půjde o nové podnikatelské aktivity osob samostatně výdělečně činných, které zároveň patří do některé znevýhodněné cílové skupiny. Jsou také podporovány projekty, které obsahují nové podnikatelské aktivity směřující k zajištění/podpoře veřejných služeb v rámci regionu, u nichž je minimálně 75 % uživatelů veřejné služby tvořeno cílovou skupinou znevýhodněných osob (srov. Výzva MPSV, 2009).

Cílové skupiny pro předkládání projektů v *Integrovaném operačním programu – investiční a neinvestiční podpora sociální ekonomiky*

osoby se zdravotním postižením;

děti, mládež a mladí dospělí – mládež ohrožená sociálně patologickými jevy, mladí dospělí opouštějící ústavní zařízení, věková skupina 15-26 let;

etnické a národnostní menšiny a osoby z jiného sociokulturního prostředí;

cizinci – občané jiného státu než ČR, kteří jsou dlouhodobě legálně usazení v ČR, žijí na území ČR zpravidla nejméně po dobu jednoho roku;

osoby bez přístřeší – osoby, které nemají ubytovací možnosti, popř. obývají nouzová obydlí;

osoby opouštějící zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy a osoby opouštějící výkon trestu odnětí svobody;

oběti trestné činnosti, oběti domácího násilí, oběti obchodu s lidmi, osoby komerčně zneužívané;

osoby pečující o osobu blízkou – osoby pečující o osobu blízkou z různých příčin ohroženou sociálním vyloučením, které se samy díky této péči dostávají do situací, kdy jsou znevýhodněny v přístupu ke službám či na trh práce;

osoby se zkušeností se závislostí na návykových látkách – osoby s diagnostikovanou závislostí na návykových látkách, které a) úspěšně ukončily minimálně 3-měsíční ambulantní či pobytovou léčbu nebo b) prokazatelně poslední 3 měsíce souvisle abstinují.

(www.mpsv.cz/cs/6748)

10.7 Závěr

Koncept sociální ekonomiky pochází z Francie, ale má hluboké kořeny a rozvíjí se v mnoha dalších zemích. Jsou zakládány národní i mezinárodní instituce pro podporu a rozvoj sociální ekonomiky. Sociální ekonomika je spojena s trojí zodpovědností – ekonomickou, sociální a environmentální. Jak potvrzují výsledky výzkumů (Dohnalová, 2006), sociální ekonomika existuje mimo veřejný sektor a její subjekty (sociální podniky) působí v místních podmínkách. Sociální podniky vznikají „zdola“ zájmem a dobrovolným rozhodnutím občanů, mohou vytvářet nová pracovní místa, zaměstnávat osoby ze znevýhodněných sociálních skupin a poskytovat sociální služby (nabízet v obcích alternativní nebo komplementární způsoby uspokojování potřeb občanů).

Z hlediska právních forem se mezi subjekty sociální ekonomiky v rámci Evropy objevují určité rozdíly, nicméně existuje společné jádro, které je tvořeno družstvy, vzájemnými společnostmi, sdruženími a nadacemi. Vedle těchto čtyř „pilířů sociální ekonomiky“ je možné nalézt i další konkrétní formy, například sociální firmy, integrační podniky, rozvojové agentury, komunitní nadace, střediska zaměstnanosti a řadu dalších organizací občanské společnosti poskytujících sociální služby. Všechny typy OOS existující v České republice mohou být subjekty sociální ekonomiky. Významnou hodnotou v sociální ekonomice je sociální odpovědnost, která se

uplatňuje při rozhodování a řízení podniku. Tento rys zvětšuje místní význam sociálních podniků.

K překrývání sociální ekonomiky a organizované občanské společnosti dochází zejména tam, kde OOS vyvíjejí ekonomické aktivity a sledují sociální účely. Jejich úspěšnost není hodnocena pouze ekonomickou výkonností, která je nutná pro dosažení jejich cílů, ale především přínosem pro posílení solidarity, sociální soudržnost a místní komunitu.

Otázky

1. Uveďte ekonomické a sociální charakteristiky sociálních podniků podle EMES.
2. Jak je dělena sociální ekonomika ve srovnávací analýze CIRIEC *Sociální ekonomika v Evropské unii*?
3. Které dva základní přístupy lze identifikovat v mezinárodní definici sociální ekonomiky?
4. Jaké právní subjekty tvoří sociální ekonomiku v České republice?
5. Jaké požadavky jsou kladeny na organizace občanské společnosti, pokud chtějí být v ČR sociálním podnikem?

Literatura

Alaitru, M. (2005). *Social Economy in France*. Studie pro Katedru studií občanské společnosti, FHS UK Praha. Grenoble: Université Grenoble.

Andreasen R. A. (1995). *Marketing Social Change*. San Francisco: Jossey-Bass.

Borzaga, C. a J. Defourny (eds.) (2001). *The Emergence of Social Enterprise*. London: Routledge.

Borzaga, C. a E. Tortia (2007). Social Economy Organisations in the Theory of the Firm. In A. Noya a E. Clarence (eds.). *The Social Economy. Building Inclusive Economies*. Paris: OECD, s. 23-60.

Déclaration finale commune des organisations européennes de l'Économie Sociale [online] (2002). Brussels: CEP-CMAF [cit.2009-11-14]. Dostupné z: <<http://www.socialeconomy.eu.org>>.

The definition of Social Economy in Sweden [online]. (2008). Östersund: Scandinavian Institute for Social Economy [cit.2009-05-26]. Dostupné z: <<http://socek.se/node/5>>.

Defourny, J. (2001). From Third Sector to Social Enterprise. In C. Borzaga a J. Defourny (eds.). *The Emergence of Social Enterprise*. London: Routledge, s. 1-26.

Dohnalová, M. (2006). *Sociální ekonomika v evropeizaci českého hospodářství*. Studie Národohospodářského ústavu J. Hlávky č. 9. Praha: Národohospodářský ústav J. Hlávky.

Dohnalová, M. a M. Potůček (2009). *Podpora sociální ekonomice, strategická inovace*. Praha: CESES FSV UK.

Družstevní asociace ČR (2009). *Sociální ekonomika, informace/dokumenty* [online]. Praha: Družstevní asociace ČR [cit.2009-12-22]. Dostupné z: <<http://www.dacr.cz/info.php>>.

Economie Sociale, Economie Solidaire (2004). Paris: Institut national de la statistique et des études économiques.

Elkington, John (1998). *Cannibals with Forks: Triple Bottom Line of 21st Century Business*. Gabriola Island, BC: New Society Publishers.

Evers, A. a J.-L. Laville (2004). *The Third Sector in Europe*. Cheltenham: Edward Edgar.

Grefte, X. (2007). The Role of the Social Economy in Local Development. In A. Noya a E. Clarence (eds.). *The Social Economy. Building Inclusive Economies*. Paris: OECD, s. 91-118.

Holland, P.T. a R.A. Ritvo (2008). *Nonprofit Organizations. Principles and Practices*. New York: Columbia University Press.

Chaves, R. a J.L. Monzón (2006). *The Social Economy in the European Union* [online]. Brussels: European Economic and Social Committee, CIRIEC [cit.2010-1-14]. Dostupné z: <http://eesc.europa.eu/groups/3/categories/soceco/booklets/EN_Web.pdf>.

Kearns, K. (2000). *Private Sector Strategies for Social Sector Success*. San Francisco: Jossey-Bass.

Laville, J.-L., B. Levesque a M. Mendell (2007). The Social Economy: Diverse Approaches and Practices in Europe and Canada. In A. Noya a E. Clarence (eds.). *The Social Economy. Building Inclusive Economies*. Paris: OECD, s. 155-188.

Memorandum EU k sociální ekonomice [online]. Brussels: Social Economy Europe [cit. 2008-03-23]. Dostupné z: <http://www.socialeconomy.eu.org/IMG/pdf/2007_09_10_FR_IN_Memorandum-2.pdf>.

Noya, A. a E. Clarence (eds.) (2007). *The Social Economy. Building Inclusive Economies*. Paris: OECD.

OECD (1998). *Les entreprises sociales dans les pays membres de l'OCDE, service du développement territorial*. Rapport pour le secrétariat [online]. Paris: OECD [cit. 2009-12-22]. Dostupné z: <www.oecd.org>.

Roelants, B. (2002). *Šíření sociální ekonomiky* [online]. První evropská konference o sociální ekonomice v zemích střední a východní Evropy. Praha, 24. a 25. 10. 2002. Oficiální materiál konference. Praha: CECOP [cit. 2005-05-08]. Dostupné z <http://www.cecop-est.cz/conference_cz.html>.

Šloufová, R. (2009). Vymezení sociální ekonomiky v zahraničí. In M. Dohnalová a kol. *Sociální ekonomika – vybrané otázky*. Praha: VÚPSV, s. 15-25.

Výzva MPSV (2009). *Výzva Integrovaný operační program – Investiční podpora sociální ekonomiky* [online]. Praha: MPSV [cit.2009-12-20]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/6748>.

Zákon č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů, v platném znění.

Zákon č. 513/1991 Sb., Obchodní zákoník, v platném znění.

Zákon č. 248/1995 Sb. o obecně prospěšných společnostech, v platném znění.

Zákon č. 227/1997 Sb. o nadacích a nadačních fondech, v platném znění.

Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, v platném znění.

Zpráva o sociální ekonomice [online] (2009). Výbor pro zaměstnanost a sociální věci, (2008/2250(INI)), 26. ledna 2009. Štrasburk: Evropský parlament [cit. 2009-07-25]. Dostupné z <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A6-2009-0015+0+DOC+XML+V0//CS>.